

ВАХУДОВА М. А.
НЕРОЗДІЛЕНА ЄВРОПА: ДЕМОКРАТІЯ, ВАЖЕЛІ ВПЛИВУ ТА
ІНТЕГРАЦІЯ ПІСЛЯ КОМУНІЗМУ / М. А. ВАХУДОВА /
ПЕР. З АНГЛ. ТАРАСА ЦИМБАЛА. КИЇВ: ВИД. ДІМ “КИЄВО-
МОГИЛЯНСЬКА АКАДЕМІЯ”, 2009. – 379 с.

Рецензована монографія Мілади Анни Вахудової опублікована в серії “Актуальні світові дискусії”, заснованій у 2003 р. Мета її полягає в тому, щоб ознайомити українських науковців, політиків, усіх зацікавлених з актуальними пошуками нових шляхів суспільного розвитку в умовах сучасного світу глобалізації, інтеграції, трансформаційних зрушень. У рамках цієї серії побачили світ, зокрема, фундаментальні дослідження Дж. Сті’ліца “Глобалізація та її тягар”, З. Бжезінського “Вибір: світове панування чи світове лідерство”, О. Гаврилишина “Капіталізм для всіх чи капіталізм для обраних”, З. Баумана “Глобалізація. Наслідки для людини і суспільства”. Книга М. А. Вахудової змістовно вписується в шерек зазначених праць і заслуговує на пильну увагу й інтерес з боку насамперед фахівців-істориків, політологів, міжнародників, політиків.

Професор політології Університету Північної Кароліни (Чепел Гіл) М. А. Вахудова спеціалізується на вивченні демократичних посткомуністичних трансформацій, розширення Європейського Союзу, впливу провідних міжнародних акторів на внутрішньополітичне життя держав Східної Європи. У книзі “Нерозділена Європа” вона дослідила механізми впливу ЄС на посткомуністичні країни Центрально-Східної Європи. При цьому авторка доводить, “що на хід політичних змін в державах Центрально-Східної Європи після 1989 року ЄС справляв більший вплив, ніж будь-який інший транснаціональний дієвець” [с. 11].

Монографія М. А. Вахудової була розпочата як докторська дисертація в Коледжі Св. Антонія Оксфордського університету. Структурно вона складається з передмови, вступу, восьми частин, висновків, приміток, бібліографії, покажчиків. Змістовно ж поділяється, по-перше, на вступну і висновкові частини і, по-друге, на три блоки: I – демократичні реформи в посткомуністичних країнах; II – пасивні важелі впливу ЄС на Східну Європу (1989 – 1994 рр.); III – активні важелі впливу ЄС в умовах його розширення.

У форматі свого концептуального підходу авторка рецензованої книги відзначає дві дати – 1989 і 2004 роки – які стали віхами сучасної європейської історії [с. 17]. Мова йде про крах комуністичних режимів у країнах Центрально-Східної Європи (1989 р.) і приєднання восьми колишніх комуністичних держав до ЄС (2004 р.). Саме ці події стали вузловими моментами для політичного, суспільного і економічного розвитку східноєвропейських держав. Зауважимо, на наш погляд варто відзначити ще один переломний рік – 1997 – коли три держави колишнього соціалістичного блоку (Польща, Чехія, Угорщина) одержали запрошення до НАТО. Вступ до Північноатлантичного альянсу був необхідним кроком на шляху набуття членства в ЄС.

Водночас, з точки зору загальної схеми аргументації, погоджуємося з М. А. Вахудовою щодо поділу посткомуністичних держав на дві групи: Польща, Чехія, Угорщина – ліберальні; Румунія, Болгарія, Словаччина – неліберальні [с. 20]. Порівняння внутрішньополітичного життя цих шести країн у 1989 – 2004 рр. дозволив авторці монографії виявити два різних “зразки політичної зміни” [с. 21] у процесі “повернення до Європи” і сприйняття сигналів до членства від ЄС.

Перший змістовний блок присвячений ліберальному і неліберальному зразкам політичних змін, політичному змагання і траєкторії реформ у посткомуністичних країнах. Особливу увагу М. А. Вахудова звертає на варіативність і навіть асиметричність політичного розвитку в державах Центрально-Східної Європи після краху комунізму. При цьому визначальними, з точки зору дослідниці, у вимірі рівня і темпів демократичного реформування були три чинники [с. 81]. Перший – наявність або брак опозиції до комунізму. Другий – реформа комуністичної партії та її швидке повернення на урядові посади. Третій – цілющий ефект економічної кризи, яка за умов млявого політичного змагання або відвертої демократичної монополії викликала появу попиту на нові політичні партії в уряді. Загалом все це дозволило аргументовано і в комплексному форматі показати, “як наявність або брак опозиції комунізму, достатньо сильної, щоб узяти 1989 року владу в свої руки, вивели одну групу держав на шлях ліберальної, а іншу – на шлях неліберальної демократії” [с. 43].

Наступних два змістовних блоки дослідження М. А. Вахудової присвячені аналізу пасивних і активних важелів впливу ЄС на держави Центрально-Східної Європи. Професор Університету Північної Кароліни подає чітке розуміння цих категорій для опису їх теоретично відмінних видів, які ЄС може здійснювати на своїх вірогідних майбутніх членів. Вона пише: “Під пасивними важелями я розумію привабливість членства у ЄС, а під активними – умисні умови, які ЄС висуває в ході приєднання” [с. 84]. При цьому впродовж перших п’яти років – 1989–1994 – ЄС справляв тільки пасивний, а з 1994 р. – активний вплив на своїх шістьох вірогідних майбутніх країн-членів Центрально-Східноєвропейського регіону. Вплив ЄС як міжнародного актора (дієвця, за М. А. Вахудовою) на держави Центрально-Східної Європи від часу оксамитових революцій до розширення ЄС на Схід у 2004 р. був визначальним.

Авторка рецензованої монографічної праці вповні слушно розвиває положення, що одних лише пасивних важелів впливу ЄС було явно недостатньо для заохочення прагнення східноєвропейських держав ліберального зразка до розвитку відносин із Західною Європою. Водночас, пасивні важелі не змінили курсу демократизації навіть у неліберальних державах. Щоправда, там вони призвели до ускладнення внутрішньополітичних проблем, насамперед на ґрунті “активного практикування етнічної нетерпимості та економічної корупції” [с. 127]. Втім ситуація принципово змінилася із переходом ЄС до активних важелів впливу на своїх східноєвропейських партнерів.

М. А. Вахудова детально і всебічно в системно-функціональному форматі проаналізувала активні важелі ЄС. Особливу увагу вона звернула на три вузлові характеристики передвступного процесу (асиметрична взаємозалежність, змушування та меритократія), найважливіші вимоги до членства в ЄС і кроки євро спільноти по приведенню в дію своїх активних важелів. Звідси, осмислення визначальної ролі активних важелів ЄС у двостадійному процесі конвер'єнції на ґрунті ліберальної демократії та дотримання правил ЄС: “На першій стадії в державах неліберального зразка внаслідок загальнонаціональних виборів відбувається заміна відверто ретрорієнтованих урядів на більш реформаторські уряди, які спрямовують свої країни на виконання загальних політичних критеріїв ЄС. На другій стадії уряди держав як ліберального, так і неліберального зразка проводять значну реформу державного апарату та економіки, намагаючись у рамках передвступного процесу завершити переговори та вступити до ЄС” [с. 130].

Заслуговує також на пильну увагу той факт, що коли на перших порах забезпечення членства в ЄС було для держав Центрально-Східної Європи лише зовнішньополітичною метою, то зрештою перетворилося на грандіозний внутрішньополітичний процес. Тут М. А. Вахудова наголошує на особливій ролі механізму безприкладно потужних важелів впливу ЄС на внутрішньополітичне життя країн-кандидатів: “Дія важелів на вірогідних кандидатів, породжена перспективою членства, варіювалася залежно від двох чинників: величини вигід від членства та величини вступних критеріїв. Що більші вигоди від членства, то більша потенційна воля країн-аплікантів виконати докучливі політичні й економічні вимоги” [с. 131].

Загалом, погоджуємося з авторкою книги: активні важелі ЄС спиралися на три головні підвалини – вигоди від членства (пасивні важелі), характеристики передвступного процесу та обширні вимоги до членства [с. 163]. З такого контрапункту бачення проблеми, «разом з іншими міжнародними дієвцями ЄС сприяв поліпшенню інституційного середовища, підтримуючи силу та задаючи обриси політичного порядку денного опозиційних груп у суспільстві. Мета повернути країну на шлях приєднання до ЄС стала фокальною точкою для співпраці ідеологічно розмаїтих політичних партій та громадянських груп” [с. 206]. У результаті прийняття відповідних законів і впровадження реформ у східноєвропейських країнах-кандидатах відбулися кардинальні зміни в трикутнику “держава – економіка – суспільство”. Це мало своїм наслідком приєднання до ЄС 1 травня 2004 р. восьми посткомуністичних держав (окрім Польщі, Чехії, Словаччини, Угорщини, про які йдеться у рецензованій книзі, ще й Словенії, Литви, Латвії, Естонії). У такому сенсі “активні важелі ЄС можна вважати своєрідною формою європеїзації” [с. 272].

З точки зору подальших перспектив розширення ЄС М. А. Вахудова найреальнішими вважала шанси Румунії і Болгарії (стали членами Євросоюзу 21 грудня 2007 р.) і Хорватії [с. 278]. Водночас, високо оцінюючи укрупнення

євроспільноти як “найскладніший і як найамбіційніший проект регіональної інтеграції у світі” [с. 297], вона звертає увагу на поширення всередині ЄС “почуття “втоми від розширення” та небажання ЄС дати згоду на використання активних важелів шляхом відкриття перед іншими державами – Україною, Грузією або Молдовою – перспективи членства” [с. 12]. Ця проблема знайшла відображення як у Європейській політиці сусідства (ЄПС), так і Програмі “Східного партнерства” (ПСП). Помилково перенісши Помаранчеву революцію в Україні в жовтень 2004 р., американська дослідниця, втім, цілком права й на сьогодні щодо “браку довготривалого імпульсу до реформування”, “крижкості українського Парламенту”, “неефективності державної адміністрації” як принципових перешкод для сприйняття Євросоюзом України у якості потенційного майбутнього кандидата.

Оригінальна, самобутня праця М. А. Вахудової розширює горизонти розуміння сучасних європейських трансформацій і інтеграційних процесів, проблеми і перспективи розширення ЄС і особливостей його зовнішньої політики. Високою оцінкою книги “Нерозділена Європа” стало відзначення її авторки XII премією імені Стейна Рокана в галузі порівняльних суспільствознавчих досліджень і премією імені Маршала Шульмана. “Взірцевим прикладом нової порівняльної міжнародної політології” назвав монографію професор міжнародних відносин Принстонського університету Роберт Кеогейн. Книга А. М. Вахудової допомагає пізнати зміст розширення ЄС на Схід як на цей час найпотужнішого і найуспішнішого інструменту зовнішньої політики Євросоюзу.

Алла КИРИДОН, Сергій ТРОЯН